

Pludra-Żuk, Paulina

"Śląski kalendarz liturgiczny świętych. Geneza i rozwój do czasu reformy papieża Piusa X", Erwin Mateja, Opole 2006 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 54/1, 213-215

2009

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Erwin M a t e j a , *Śląski kalendarz liturgiczny świętych. Geneza i rozwój do czasu reformy papieża Piusa X*. Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2006.

Łącząca w sobie elementy astronomii i chronologii komputystyka, zajmowała w średniowieczu i później poczesne miejsce wśród nauk. Jej pierwszym, znaczącym przedstawicielem był Dionizy Mały, jego następcami zaś Beda Czcigodny i inni wielcy uczeni, jak Roger Bacon, czy Robert Grosseteste. O tym, że rozwijała się również na terenie Polski, świadczyć może choćby powołanie na Uniwersytecie Jagiellońskim osobnej katedry specjalizującej się w układaniu kalendarzy, które zyskały szeroką popularność. Teoretyczny wymiar tej dziedziny nie został dotychczas doceniony w polskich badaniach, niewiele również szczegółowego zainteresowania poświęcono zagadnieniom praktycznym.

Książka *Śląski kalendarz liturgiczny świętych* odpowiada na wysuwany od dawna postulat rozwoju badań nad chronologią polską w ogóle i uszczegółowienia badań już podjętych. Stanowi istotne uzupełnienie podstawowego w tej dziedzinie podręcznika *Chronologia polska* (pod redakcją Bronisława Włodarskiego), który ukazał się po raz pierwszy przeszło pięćdziesiąt lat temu, a niedawno doczekał się wznowienia. Średniowieczny kalendarz śląski przedstawiony tam został wyłącznie pod względem praktycznym, z przyczyn oczywistych mniej szczegółowo i na podstawie ograniczonej ilości źródeł. Dotychczas w polskiej literaturze naukowej niewiele ukazało się publikacji szczegółowo omawiających zagadnienia dotyczące lokalnych kalendarzy liturgicznych dla innych diecezji. Również sama chronologia śląska doczekała się po raz pierwszy monograficznego opracowania stanowiącego odpowiedni pomost pomiędzy dość ogólnym potraktowaniem na potrzeby podręcznika a do tej pory opublikowanymi omówieniami kształtu liturgii i kalendarza liturgicznego konkretnych klasztorów, rozwoju kultu poszczególnych świętych i pojedynczych śląskich zabytków chronologicznych (tu wymienić można m. in. artykuły: *Kalendarz trzebnicki z pierwszej połowy XIII w.* (Semkowicz), *Prognostyk wrocławski na rok 1502* (Kocowski), *Ilustracje kalendarzowe w rękopisie wrocławskim z około 1300 r.* (Jasiński). Niedobór tego typu badań jest tym bardziej zauważalny, że chronologia, szczególnie zaś praktyczna gałąź tej dziedziny, ma przecież wyjątkowe i zupełnie podstawowe znaczenie dla badania źródeł.

Celem pracy Erwina Matei, zgodnie z podtytułem, jest przedstawienie genezy i rozwoju liturgicznego kalendarza śląskiego, ze szczególnym uwzględnieniem części dla każdego kalendarza najbardziej własnej, zawierającej wspomnienia świętych.

Szczegółowy obraz kalendarza przedtrydenckiego przedstawiony został na podstawie dziewięćdziesięciu rękopisów, z zaznaczeniem istniejących między nimi różnic. Następnie omówiono trydencką reformę kalendarza i etapy wprowadzania jej i przystosowywania do warunków śląskich, kończąc z rokiem 1852.

Na genezę najwcześniejszego kalendarza liturgicznego śląskiego (właściwsze byłoby tu raczej użycie określenia: kalendarzy liturgicznych) i na jego odrębność oddziaływało wiele nakładających się na siebie czynników. Do ksiąg, których treść narastała przez wieki, zostali dołączeni lokalni święci. Tworzone przez lokalne wspólnoty w początkach chrześcijaństwa martyrologia i kalendarze, zawierające wspomnienia męczenników, a od VI wieku również wyznawców, wędrowały wraz z misjonarzami wzbogacane w kolejnych punktach podróży przez kultury związane z przenoszeniem relikwii. Na Śląsk kalendarz dotarł z terenów nadreńskich. Tam z kolei znalazł się dzięki wędrowce misjonarzy z Rzymu poprzez Anglię w VII wieku i Francję w wieku VIII. Zaznaczyły się w nim również wpływy czeskie. Zawierający te wszystkie elementy śląski kalendarz nie był zatem początkowo ścisłym odzwierciedleniem kultów faktycznie na tym terenie sprawowanych. Do jego dalszego kształtowania przyczynili się poszczególni biskupi, którym ów kalendarz zawdzięcza wprowadzenie kultu św. Wincentego, św. Sebastiana, tzw. św. Kancjanuszy i św. Walentego. Istotną rolę odgrywały także zakony, wśród których należy wymienić zwłaszcza franciszkanów, a wspomnieć wypada również o benedyktynach, premonstratensach, augustianach, bożogrobcach i cystersach. Pierwszą rodzimą świętą była Jadwiga, której kult oficjalnie wprowadzony został do kalendarza w roku 1344, faktycznie celebrowano go jednak jeszcze przed kanonizacją. Postacie innych świętych przyczyniające się do narastania lokalnych odrębności dodawali często sami skrybowie, a później wydawcy, zgodnie z oczekiwaniami wiernych.

Szczegółowa analiza odsłania zatem kolejno te nakładające się na siebie warstwy, przedstawiając świętych śląskiego kalendarza przejętych do niego z tradycji rzymskiej, mianowicie z *Depositio martyrum*, następnie z sakramentarzy rzymskich pochodzących z VIII wieku i dwunastowiecznych kalendarzy tamtejszych bazylik. Autor prezentuje też świętych, których kult dotarł na Śląsk za pośrednictwem misjonarzy i zakonników lub wiązał się ze sprowadzeniem relikwii. Zostają także omówieni rodzimi święci.

Poza samymi postaciami świętych charakterystyczną dla poszczególnych kalendarzy lokalnych jest klasyfikacja świąt. Autor w odniesieniu do Śląska szczegółowo przedstawia tę kwestię, ja natomiast zaznaczę jedynie częste występowanie szczególnie charakterystycznego dla tego terenu, gdyż zupełnie w sąsiedztwie nieznanego, rytu potrójnego: *triplex*.

Do pewnego stopnia kształt kalendarza został ujednolicony w wyniku reformy trydenckiej, której rezultatem było powstanie brewiarza i mszału rzym-

skiego z kalendarzem obowiązującym dla Kościoła powszechnego. Ujednolicenie nie było jednak całkowite, ponieważ nieuwzględnione w kalendarzu trydenckim kultury lokalne, których historia sięgała dalej niż dwustu lat, mogły być sprawowane nadal. Stąd powstawać zaczęły propria sanctorum, niejako uzupełnienia do kalendarza powszechnego. Po szczegółowym omówieniu różnic pomiędzy wrocławskim kalendarzem przedtrydenckim i trydenckim kalendarzem powszechnym autor przechodzi do analizy procesu adaptowania kalendarza zreformowanego do śląskiej tradycji liturgicznej. Otóż po pierwszym proprium, zatwierdzonym dopiero w 1649 r., które łączy przede wszystkim do wprowadzenia kalendarza zreformowanego, powtarza zatem święta obchodzone powszechnie, zachowuje jednak również część świąt charakterystycznych dla Śląska, kalendarz wciąż się formuje, tak, że jeszcze dwie kolejne redakcje proprium, z lat 1668 i 1684, przywracają osiem kultów obecnych na Śląsku przed reformą. Te, jak i kolejne redakcje (z lat 1693, 1706, 1743, 1778, 1852), wciąż uaktualniane są oczywiście z powodu nowych kanonizacji.

Praca zasługuje na uwagę choćby ze względu na ułatwienie dostępu do materiałów, z którymi zapoznanie się wymagało dotychczas sięgnięcia do źródeł w dużej mierze rękopiśmiennych. Stanowi zatem poważne ułatwienie dla prowadzących badania źródłoznawcze, częściowo wypełniając niejednokrotnie już sygnalizowaną lukę w badaniach nad polską chronologią. Zgromadzone przez autora informacje mogą zatem okazać się szczególnie przydatne dla datowania pochodzących z diecezji wrocławskiej źródeł. Jednocześnie zestawiając dane dotyczące kalendarza na Śląsku na różnych etapach jego rozwoju i szczegółowo wyjaśniając jego genezę, stanowią istotną pomoc w badaniach nad historią liturgii i duchowości na obszarze Śląska.

Paulina Pludra-Żuk
Instytut Informacji Naukowej
i Studiów Bibliologicznych UW

Noty recenzyjne

V[jačeslav] S[tepanovič] Č e s n o k o v: *Sergej Andreevič Podolinskij. 1850–1891*. Izd. 2 dopolnennoe. Moskva 2006 Rossijskaja Akademija Nauk. Nauka, 316 ss., nlb. 3 ss., portr. il. *Noučno-Biografičeskaja Literatura*.

Książka jest poświęcona życiu i działalności wybitnego rosyjskiego przyrodnika, lekarza i działacza społeczno-politycznego – Siergieja Antonowicza Podolińskiego. Przedstawia ona genealogię rodziny Podolińskich i Biedjaje-